

Ю. М. Хвесик,
 д. е. н., доцент, доцент кафедри економічної та соціальної географії,
 Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІНВЕСТИЦІЇ В АГРАРНИЙ СЕКТОР: ПРІОРИТЕТИ ТА МЕХАНІЗМИ НАРОЩЕННЯ

Yu. Khvesyk,
 Doctor of Economics, associate professor, senior lecturer of economic and social geography department,
 Taras Shevchenko National University of Kyiv

INVESTMENT IN AGRARIAN SECTOR: PRIORITIES AND INCREASE MECHANISMS

У статті обґрунтовуються пріоритети нарощення обсягів інвестиційного забезпечення аграрного сектора та його окремих сегментів. Проаналізовано динаміку капітальних інвестицій у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у номінальних та порівняних цінах, а також їх питому вагу в загальному обсязі інвестицій в переробну промисловість. Обґрунтовується доцільність інвестиційної підтримки малих та середніх форм аграрного підприємництва шляхом створення державно-приватних партнерств, що дасть можливість забезпечити взаємодію органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування із безпосередніми виробниками сільськогосподарської продукції. Кластерна форма організації агропромислового виробництва розглядається як пріоритетний напрям встановлення партнерських відносин між державним партнером та суб'єктом підприємництва, оскільки базується на добровільній основі і забезпечує уникнення конфлікту інтересів.

The priorities to increase the volumes of investment provision of agrarian sector and its individual segments have been substantiated. The dynamics of capital investment in food, beverages and tobacco production in nominal and compared prices as well as their share in total volume of investment in processing industry have been analysed. The expediency of investment support for small and medium agrarian businesses by means of establishing public-private partnerships has been analysed. It will allow ensuring interaction of executive authorities and self-governing authorities with direct agricultural producers. The cluster-type form of organization of agro-industrial production is considered as a preferential direction of establishment of partnership relations between a state partner and a business, since is grounded on a on a voluntary basis and ensures avoiding conflict of interest.

Ключові слова: інвестиції, аграрний сектор, аграрне підприємство, агропромислове виробництво, партнерство, сільська громада.

Key words: investments, agrarian sector, agrarian enterprise, agro-industrial production, partnership, rural community.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Збільшення обсягів інвестицій в окремі сектори національного господарства є запорукою модернізації та реконструкції виробничо-технічної бази матеріального виробництва. Специфічними особливостями інвестиційної діяльності відзначається природно-ресурсний комплекс, який функціонує на основі використання природних ресурсів і є базовою ланкою господарського комплексу сільських те-

риторій. Структуруючим елементом природно-ресурсного комплексу є аграрний сектор.

Тривалий період у національній економіці спостерігалась низька інвестиційна активність щодо розбудови аграрного сектора у зв'язку з наявністю численних інституціональних обмежень та адміністративних бар'єрів, що стало наслідком половинчатості ринкових трансформацій у сфері земельних відносин та переробки сільськогосподарської сировини. Спостерігаються поодинокі випадки створення потужних центрів інвестування проектів розвитку агропромислового виробництва в окремих регіонах, але

вони не завжди супроводжуються дотриманням природоохоронного законодавства та не враховують повною мірою інтереси населення сільських територій. Отже, виникає необхідність у поглибленні теоретичних підходів та розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення інституціональних передумов інвестиційного забезпечення аграрної сфери окремих територій.

Основною проблемою повільного переведення національного АПК на модель інноваційного розвитку є недостатнє інвестиційне забезпечення реалізації ряду перспективних проектів, які передбачають впровадження прогресивних технологій сільськогосподарського виробництва та нових форм організації аграрного бізнесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Низька інвестиційна привабливість окремих сегментів аграрної сфери в Україні зумовлена значними інституціональними розривами між задекларованими пріоритетами аграрної реформи та реальним станом економічних відносин, а також незавершеністю та половинчастим характером інституціональних перетворень у сфері землекористування. В останні періоди у працях провідних вітчизняних вчених та вчених близького зарубіжжя активно розглядаються окремі аспекти інвестиційної діяльності в національному АПК. Це спостерігається у працях О. Бородіної, О. Гуророва, С. Дем'яненка, М. Зубця, М. Кропивка, П. Саблука та інших [1; 3—7]. Особливий наголос робиться на диверсифікації інструментів кредитної підтримки сільськогосподарських виробників, способах накопичення власних інвестиційних ресурсів суб'єктами аграрного підприємства, імплементації у вітчизняну практику прогресивних схем оподаткування та страхування, а також врахуванні екологічного чинника при розробці інвестиційної стратегії потужних агропромислових об'єднань.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою публікації є аналіз основних тенденцій фінансування капітальних вкладень в окремих сегментах аграрного сектора національного господарства та обґрунтування пріоритетних напрямів нарощення обсягів залучення інвестицій, зокрема суб'єктами малого та середнього аграрного підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На жаль, за період з 2001 по 2014 роки в динаміці капітальних інвестицій в сільське, лісове та рибне господарство не спостерігалось чіткої тенденції до зростання, за винятком періоду 2001—2008 років, коли країна перебувала у фазі соціально-економічного піднесення. Більше того, висхідний тренд спостерігався як у фактичних, так і в порівнянних (2000 року) цінах.

Найбільш інтенсивним падіння обсягів фінансування капітальних інвестицій відбулося у 2009 році, що стало наслідком світової фінансової кризи, яка призвела до згорання інвестиційних можливостей суб'єктів підприємницької діяльності та фінансово-банківських установ. Незважаючи на деяке збільшення обсягів фінансування капітальних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство у 2010—2012 роках, у 2013 та 2014 роках знову мала місце низхідна тенденція.

Кардинально змінити ситуацію в сторону суттєвого зростання обсягів капітальних інвестицій у природно-ресурсний комплекс, зокрема аграрний сектор, може розширення спектра об'єктів природно-ресурсного потенціалу, стосовно яких можуть укладатися угоди державно-при-

ватного партнерства. Саме угоди державно-приватного партнерства дадуть можливість розв'язати важливу дилему: збільшити обсяги залучення приватного капіталу за умови збереження державної та комунальної власності на природні та природно-господарські активи.

В останні роки центр тяжіння у виробництві сільськогосподарської продукції змістився в сектор вертикально та горизонтально інтегрованих підприємницьких об'єднань агроформувань, які сконцентрували значний банк сільськогосподарських земель і монополізували аграрні ринки. Укріплення позицій суб'єктів великого аграрного бізнесу зумовлене численними преференціями зі сторони держави і відсутністю належної підтримки малих і середніх форм аграрного підприємства. Домінування вертикально інтегрованих підприємницьких об'єднань холдингового типу деструктивним чином вплинуло на динаміку інвестування виробництва харчових продуктів (продукції з високою доданою вартістю).

Капітальні інвестиції у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів протягом 2001—2015 років показали три фази висхідних трендів: з 2001 по 2008 рік (подальший спад пояснюється загостренням світової економічної кризи 2008 року та її наслідками), з 2011 по 2013 рік (посткризова макроекономічна стабілізація, яка була порушена новою економічною і політичною кризою, яка виникла в Україні у 2014 році), з 2014 по 2015 рік (відбулося відновлення виробничих потужностей вітчизняних підприємств харчової промисловості після кризових явищ в українській економіці та переформатування ринків збуту готової продукції) (рис. 1).

Питома вага капітальних інвестицій у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у загальному обсязі інвестицій в переробну промисловість України відобразила тенденції спаду зі стрибкоподібними зростаннями у 2002, 2009 і 2013 роках. Цей показник питомої ваги є досить високим, що пояснюється значною і постійною потребою продуктів харчування на ринку товарів, робіт та послуг.

У 2001 році капітальні інвестиції у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів і їх питома вага в загальному обсязі інвестицій в переробну промисловість України становили відповідно 2187 млн грн. і 30,9 %, у 2005 — 6418 млн грн. і 28,7 %, у 2008 — 13130 млн грн. і 26,8 %, у 2012 — 13558 млн грн. і 31,5 %, у 2014 — 13487 млн грн. і 31,8 %, а у 2015 — 13549 млн грн. і 29,3 %. Капітальні інвестиції у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у 2015 році порівняно з 2001 роком зросли на 11362 млн грн. або понад у 6 разів, а порівняно з 2013 роком знизилися на 1726 млн грн.

На жаль, у динаміці капітальних інвестицій у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів в порівнянних цінах 2000 року не спостерігається висхідної тенденції. Зокрема обсяг інвестиційних вливань у 2014 та 2015 роках у два рази є нижчим показника 2008 року. Поступове зменшення реальної величини капітальних інвестицій у переробний сегмент АПК пов'язане з низькою активністю іноземних інвесторів, які не бажають працювати в умовах відсутності конкурентного середовища в українському аграрному секторі. Конкурентне середовище згортається у зв'язку з відсутністю ефективної антимонопольної політики по відношенню до агрохолдингів, які міцнили свої позиції у 2014—2016 роках.

Успішна реалізація завдань інвестиційного забезпечення аграрного сектору залежить від організаційно-економічного механізму інвестування, який включає форми, методи та інструменти впливу на інвестиційний процес; способи управління економічними відносинами, що виникають

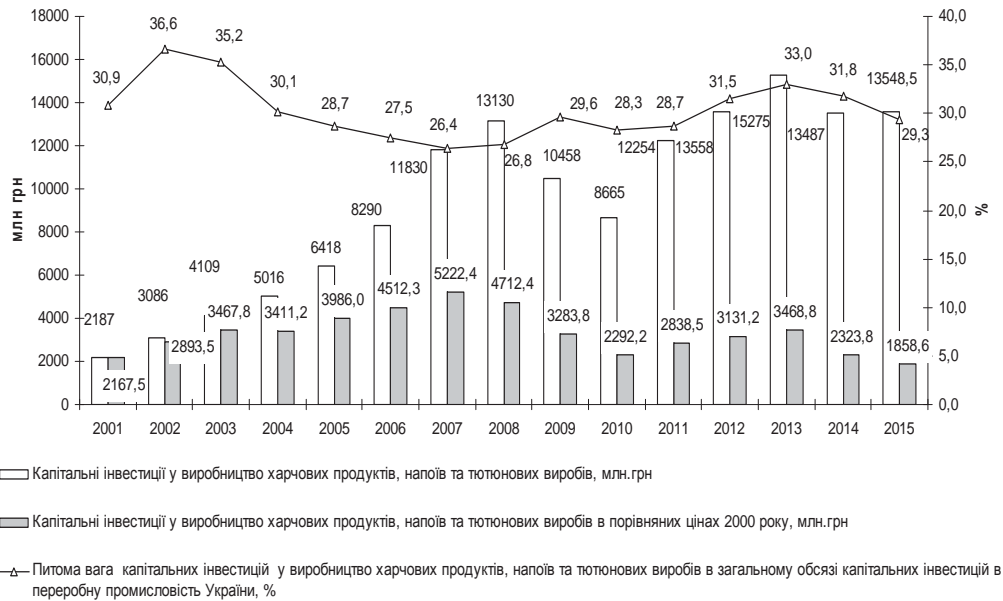

Рис. 1. Капітальні інвестиції у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів і їх питома вага в загальному обсязі інвестицій в переробну промисловість України

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

у процесі інвестування; особливості взаємовідносин у середині єдиної відтворювальної системи інвестування. За нинішніх умов домінування вертикально інтегрованих підприємницьких структур нарощення інвестиційного забезпечення малих та середніх форм аграрного підприємства пов'язується із активною участю держави та органів місцевого самоврядування.

Участь держави та місцевого самоврядування в інвестуванні проектів розвитку аграрного бізнесу є найбільш дієвою за умов державно-приватного партнерства (ДПП). Господарське партнерство держави й бізнесу дозволяє залучити в державний сектор економіки додаткові ресурси. У такій системі відносин відбувається об'єднання ресурсів і потенціалів двох господарюючих суб'єктів. З одного боку, держави та місцевого самоврядування — у формі їх власності, з іншого — бізнесу — у вигляді застосування сучасних, приватнопідприємницьких методів господарювання, менеджменту, а також залучення інвестицій і впровадження інновацій. У результаті вдається підвищити ефективність використання державної власності і спрямувати залучені додаткові ресурси на вирішення важливих для держави соціальних проблем. ДПП — це інституціональний та організаційний альянс між державою (територіальною громадою) й бізнесом з метою реалізації суспільно значимих проектів і програм у широкому спектрі галузей промисловості, сільського господарства та природно-ресурсного сектору.

Як показує світова практика, ДПП представлене значною кількістю форм і моделей. Найбільш поширеними формами є концесійні відносини, контрактна система, холдингові структури, кластери. У вітчизняній практиці господарської діяльності ряд проектів не було втілено через відсутність досконалої системи контрактних відносин між суб'єктами, які реалізують дані проекти. Контракт є інституціоналізованим інструментом реалізації соціально-економічних взаємодій між людьми та підприємницькими структурами з приводу обміну різноманітними благами з метою їх розвитку й удосконалення.

Контрактні відносини мають порівняльні переваги порівняно з іншими формами взаємодії, адже дозволяють створювати систему стимулів суб'єктів бізнесу щодо підвищення ефективності використання обмежених ресурсів. Важливим

завданням стає проблема формування сучасного контрактного механізму взаємодії держави та бізнесу на ринку бюджетного замовлення, що стосується продукції АПК. Як показують дослідження, такий контрактний механізм має включати принципи контрактації держави і бізнесу, способи розміщення замовлень, контроль виконання, інструменти контрактації відносин між державою та бізнесом.

Для вітчизняного аграрного сектору найбільш прийнятною формою є кластер, що являє собою добровільне об'єднання сільськогосподарських підприємств, фінансово-кредитних установ, органів державного управління та місцевого самоврядування, науково-дослідних інститутів і вищих навчальних закладів. Перевагою цієї форми ДПП є те, що її структуроутворюючим елементом є інноваційне ядро. Як правило, інноваційне ядро представлене сільськогосподарськими підприємствами, які виробляють продукцію з високою часткою доданої вартості, створюють власні сировинні зони, розвивають інфраструктуру аграрного ринку та впроваджують енергозберігаючі технології у процес виробництва сільськогосподарської продукції. Кластерна форма організації аграрного підприємництва дає можливість враховувати інтереси держави і сільських територій при реалізації проектів розвитку аграрної сфери.

Реальна децентралізація влади при одночасному зміцненні фінансової самодостатності сільських поселень буде забезпечена за умови, коли сільська громада зможе виступати самостійним суб'єктом підприємницької діяльності і використовувати належні їй природні ресурси якомога ефективніше. Це стане можливим у разі внесення змін в Закон України "Про державно-приватне партнерство" щодо розширення переліку активів, які можуть передаватися державним (комунальним) партнером суб'єкту підприємницької діяльності у тимчасове користування на принципах строковості та платності, а також виступати матеріальною основою створення добровільних об'єднань, зокрема кластерів. Державно-приватне партнерство (цей термін покладено в основу вітчизняної законодавчої бази) чи публічно-приватне партнерство створює також підґрунтя для того, щоб держава та сільські громади могли вступати в добровільні об'єднання із суб'єктами підприємницької діяльності з метою залучення інвестицій в сільську економіку.

Отримавши права тимчасового користування (при цьому держава та сільські громади залишаються власниками природних ресурсів), підприємницькі структури розширюють таким чином матеріальну основу своєї ділової активності на депресивних сільських територіях.

Враховуючи важливість природних ресурсів для забезпечення господарської самодостатності національної економіки, нарощення асиміляційного потенціалу, соціально-економічного піднесення сільських територій, вони й надалі мають залишатися у державній та комунальній власності і бути надбанням населення країни чи окремих територіальних утворень, оскільки левова частка природних та природно-господарських активів (ліси, штучні та природні водойми, водно-болотні угіддя, корисні копалини, осушувальні та зрошувальні системи) сформована завдяки наполегливій праці попередніх поколінь і тому не може бути приватизована, оскільки це суперечить домінантній формуванню інституту приватної власності трудового типу [2].

Форма партнерських відносин між сільською громадою-власником природних ресурсів та підприємницькими структурами якраз і дасть можливість залучити значні інвестиційні ресурси у сільський розвиток і при цьому не позбавити селян прав власності на природні блага.

Зволікання із внесенням відповідних змін в Закон України "Про державно-приватне партнерство" консервує тотальний інвестиційний дефіцит, особливо в сільській економіці, у зв'язку з неможливістю підвищити рівень капіталізації природних та природно-господарських активів, які знаходяться в межах населених пунктів та поза межами населених пунктів, зокрема на прилеглих до них територіях. Це також звужує реальну базу наповнення сільських бюджетів та гальмує відновлення сільської інфраструктури.

Активізація розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва також залежить від інституціоналізації різноманітних форм державно-приватного партнерства, оскільки без безпосередньої участі держави та місцевого самоврядування подолання тотального дефіциту при низькому рівні інвестиційної привабливості є дуже проблематичним.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Розширене відтворення окремих секторів національного господарства значною мірою визначається створенням сприятливих передумов для залучення інвестицій. Інвестиції дають можливість прискорювати процеси модернізації, оновлення та реконструкції основного капіталу, що сприяє збільшенню випуску продукції на новій техніко-технологічній основі і підвищує її конкурентоспроможність. На жаль, в Україні інвестиційного буму, а тим більше залучення значних обсягів капітальних та фінансових інвестицій на основі диверсифікації джерел інвестування не відбулося. Значною мірою це стосується й аграрного сектора.

З метою уникнення інституціональних розривів у взаємодії органів державної та місцевої влади і суб'єктів аграрного бізнесу в питаннях реалізації пріоритетів розвитку окремих сфер АПК запропоновано формування інститутів державно-приватного партнерства на сільських територіях, які передбачають інтегроване управління природно-ресурсними складовими сільськогосподарського виробництва, інтеграцію інвестиційного потенціалу підприємницьких структур і фінансово-кредитних установ та адміністративного ресурсу органів місцевого самоврядування і державного управління, широкомасштабне застосування технологій ґрунтозахисного землеробства. Державно-приватні партнерства дадуть можливість використати адміністративний потенціал органів влади та інвестиційні

можливості підприємницьких структур в напрямку підвищення рівня соціально-економічного піднесення сільських територій.

Література:

1. Бородіна О. Аграрна політика України. Витоки, сучасний стан і нові можливості в контексті інституціоналізму та викликів глобалізації / О. Бородіна // Економіка України. — 2008. — № 10. — С. 94—111.
2. Голян В. Як відродити українське село [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/11167-vasil-golyan-yak-vdroditi-ukrayinske-selo.html>
3. Гуторов О.І. Оцінка інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств / О.І. Гуторов, К.М. Крамаренко // Економіка АПК. — 2009. — № 10. — С. 69—73.
4. Дем'яненко С. Агрохолдинги в Україні: процес становлення та розвитку / С. Дем'яненко // Економіка України. — 2009. — № 12. — С. 50—61.
5. Зубець М.В. Кластерний підхід інтеграції та інноваційно-інвестиційного розвитку АПК / М.В. Зубець, С.А. Володін // Вісник аграрної науки. — 2009. — № 11. — С. 5—8.
6. Кропивко М.Ф. Кластерний підхід до управління сільським розвитком / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. — 2008. — № 5. — С. 55—58.
7. Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. — 2010. — № 1. — С. 3—12.

References:

1. Borodina, O. (2008), Agrarian policy of Ukraine. Vytoky, suchasnyy stan i novi mozhlyvosti v konteksti instytutsionalizmu ta vyklykiv hlobalizatsiyi [Agrarian policy of Ukraine. The origins, current status and opportunities in the context of institutionalism and challenges of globalization]. Ekonomika Ukrainy, no. 10, pp. 94—111 [in Ukrainian].
2. Holyan, V. Yak vidrodyty ukrayins'ke selo [How to revive the Ukrainian village]. Available at: <http://ua-ekonomist.com/11167-vasil-golyan-yak-vdroditi-ukrayinske-selo.html> [in Ukrainian].
3. Hutorov, O.I. Kramarenko, K.M. (2009), Otsinka investytsiynoyi pryvabylyvosti sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [Evaluation of investment attractiveness of agrarian enterprises]. Ekonomika APK, no. 10, pp. 69—73 [in Ukrainian].
4. Demyanenko, S. (2009), Ahrokhodynny v Ukraini: protses stanovlennya ta rozvytku [Agroholdings in Ukraine: the process of formation and development]. Ekonomika Ukrainy, no. 12, pp. 50—61 [in Ukrainian].
5. Zubets', M.V. Volodin, S.A. (2009), Klasternyy pidkhid intehratsiyi ta innovatsiyno-investytsiynoho rozvytku APK [The cluster approach of integration and innovative and investment development of agroindustrial complex]. Visnyk ahraryoi nauky, no. 11, pp. 5—8 [in Ukrainian].
6. Kropyvko, M.F. (2008), Klasternyy pidkhid do upravlinnya sil's'kym rozvytkom [Cluster approach to rural development management]. Ekonomika APK, no. 5, pp. 55—58 [in Ukrainian].
7. Sabluk, P.T. Kropyvko, M.F. (2010), Klasteryzatsiya yak mekhanizm pidvyshchennya konkurentospromozhnosti ta sotsial'noyi spryamovanosti ahraryoi ekonomiky [Clustering as a mechanism to enhance competitiveness and social orientation of agricultural economics]. Ekonomika APK, no. 1, pp. 3—12 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.11.2016 р.